

ELS POUS DE NEU I DE GLAÇ DEL MONTSENY

Inventari per a una preservació

JOAN LÓPEZ I CORTIJO

AGRAÏMENTS

Durant la recerca d'informació per a l'elaboració d'aquestes notes, totes les aportacions rebudes sobre un tema tan oblidat per la memòria col·lectiva han estat valuosíssimes.

Agraïm la col·laboració de la gent del Boscàs, de la Cortada i de Santandreu (el Brull), del Cortès i del Samon (Sant Pere de Vilamajor), del Molar (Montseny), de can Pla (Fogars de Montclús) i de ca n'Hosta (Breda).

Però volem donar les gràcies especialment a l'Esteve Cervera, de can Cervera, a Mn. Antoni Pladevall i a l'Alfons i en Josep Planes, de can Besa, a en Carles i en Miquel García de Castro, a la Dolors i en Mansió, del Camps i a en Martí Boada. I a la Magda Pujols, per la lectura crítica de l'escrit.

INTRODUCCIÓ

D'entre la nova tecnologia d'aquests últims decennis, potser l'invent més assumit per tothom ha estat la màquina frigorífica. Tothom en té. La seva manipulació és d'una senzillesa i d'una cotidianeïtat elemental. El mecanisme de funcionament de la nevera és automàtic; no menys automàtic, és clar, que el nostre, consistent a obrir-la i tancar-la sense descans. La seva utilitat és tan definitiva com infravalorada. La nevera forma part del paisatge de la cuina, en sembla un element ancestral. Però no sempre ha estat així.

Fins a les acaballes del segle XIX, la indústria frigorífica estava basada en el comerç de la neu i del glaç naturals. Malgrat les dificultats que representava el seu transport, la neu arribà a convertir-se en una font d'ingressos notable per a l'explotador i en un producte indispensable per al consumidor. El comerç de la neu visqué èpoques d'esplendor, i assolí un nivell de sofisticació sorprenent als nostres ulls.

En el decurs del segle passat, però, aquesta activitat rural, massa lligada a la meteorologia, començà a ranquejar. L'aparició de la moderna indústria frigorífica, a final de la mateixa centúria, li produí el cop de gràcia, que acabaria definitivament amb una de les últimes indústries rurals al nostre país.

D'aquella activitat «pre-industrial», arcaica, és poc el que n'ha arribat fins als nostres dies. Ja ningú no en guarda cap imatge. Les empremtes deixades en la toponímia i en el paisatge, en forma de clots artificials, són els únics indicis que ens revelen l'existència passada d'una ocupació humana sorprenent i admirable.

La intenció d'aquestes notes és la d'oferir un primer catàleg –provisional, per tant– dels pous de neu i de glaç existents al Montseny. Creiem, tanmateix, que prèviament caldria fer una ullada històrica al fenomen de la indústria de la neu, per tal de revaloritzar un patrimoni cultural que es troba en l'abandó més rigorós. Per tant, voldríem que la finalitat última de les línies que segueixen no es limités només a la fredor d'un catàleg, sinó que servís per a aportar una eina de base útil per a prendre les mesures adequades dirigides a preservar aquesta arquitectura rural.

Al Montseny, la toponímia relacionada amb aquesta activitat és força abundant però poc variada. Probablement això és degut al fet que els topònims més precisos, fruit d'una activitat encara fresca, s'han perdut. (La pèrdua del nom de lloc, que és l'últim que desapareix, ja dóna idea del temps transcorregut d'ençà de l'eclipsi del comerç de la neu.) Un exemple de nom perdut és el de «la Congesta», comarc existent sota el turó d'en Paletreques, a Santa Fe; va ser recollit a mitjan anys vint. Recentment, en uns documents antics pertanyents a can Cervera (Montseny), vam descobrir el nom de «pou de l'Infern», que mai no havíem sentit dir a ningú, ni als mateixos fills de la casa, tot i que es localitzava dins de la seva propietat. Aquest manuscrit també parla del «pou de Vet» i de la «congesta Gran», topònims igualment perduts. A la Calma, vora la Casanova de Vallforners, hi ha un pou que era anomenat «pou d'en Viladecans» (vegeu PLADEVALL, A. (1992). *El negoci de la neu i del gel*, a *La Sitja del Llop*, núm. 3.).

A continuació donem un llistat de tota la toponímia montsenyenca que coneixem vinculada a la indústria de la neu. És un enfilall de noms que, després, en el catàleg, ja situarem amb més detalls. A la Calma hi ha el pla dels Pous, la Caseta de la Neu, el coll del Pou d'en Besa, el pou d'en Cuc, el cim del Pou Nou, el cim del Pou Vell, l'Escaleta de la Poua i, per baix, els pous de l'Avencó. Al Matagalls hem trobat l'amorriador del Pou i el turó del Pou d'en Sala. I per la muntanya del turó de l'Home hem recollit el serrat dels Pous, el pou de Glac, els pous d'en Cervera, el pou d'en Deumal, el pou del Comte, el pla dels Pous, el sot del Pou i puig Sesolles (fent al·lusió, com molt bé apunta en Miquel G. de Castro, a tres clots que hi havia abans de la construcció de la base militar, presumiblement utilitzats com a congestes artificials).

El nom de «pou» que figura repetidament en aquest llistat fa referència a excavacions artificials, que apareixen, aquí i allà, generalment per les parts alteroses de la muntanya. A manca de testimonis directes i de bibliografia específica suficient, aquests elements del paisatge han esdevingut els darrers vestigis d'una activitat pretèrita, que es mou entre la història i la llegenda.

TIPOLOGIA DELS POUS

Hi havia pous on es recollia el glac i d'altres on es guardava la neu. Els pous de glac i els de neu tenien, doncs, funcions diferents, per bé que estructuralment s'assemblaven. Entre les cavitats per recollir neu, com ara veurem, hi havia dos tipus morfològics força diferents: els pous de neu i les poues o congestes. El perquè de la seva coexistència, l'ignorem.

En els **pous de neu** més elaborats, la tipologia no difereix gaire de la d'un **pou de glaç**. Bàsicament, són excavacions cilíndriques, soterrades i cobertes per una volta semisfèrica que arrenca del terra. Les parets del pou són folrades de pedra seca o de maçoneria, i, generalment, s'hi obria, al fons, un conducte de desguàs. No obstant això, al Montseny els pous de neu són més senzills; tots són descoberts i el material de construcció és la pedra seca, del país —esquist. En aquest cas no es pot pas negar que allò que veiem avui siguin les restes d'antigues construccions cobertes; sabem per documents del segle passat que els pous, els tapaven amb branques. Cap pou no presenta vestigis de volta. Creiem, més aviat, que aquesta diferència tipològica es deu a les peculiaritats geogràfiques del Montseny, on les temperatures mitjanes hivernals són prou baixes com per a fer innecessària l'edificació de cobertes per als pous.

Allò que no sabem, a causa del gruix de terra i de pedres que omplen el fons, és si els nostres pous disposaven d'escorredor o no.

Les dimensions dels pous de neu són variables, per bé que el deteriorament que han sofert en el curs del temps fa difícil mesurar-los correctament. Per això, a la pràctica només es pot parlar de la fondària aparent. Aquesta pot oscil·lar des d'un metre fins a més de 13 m. Al Montseny, la fondària màxima es dona al pou del Comte, amb set metres. El diàmetre es mou entre els tres metres i els 13 m o més.

Els pous de neu —i les poues— sempre es construïen en les parts altes de la muntanya. Al Montseny, pràcticament no n'hi ha cap per sota dels 1.000 m. També es procurava situar-los en indrets arrecerats del sol, en obagues sobretot. Per tal d'evitar la infiltració de l'aigua, mai no es construïen pous dins de sots. Hi ha alguna excepció, però correspon a situacions culminants, capçaleres de sots incipients i poc dibuixades (pou Vell o pou de la Roca de Larit).

Als cimals de la muntanya hi ha un altre tipus d'excavació, més barroera, que hom anomenava **poua** o **congesta**. Aquesta mena de clots se situaven majoritàriament a sotavent de les carenes, en depressions on de natural es formaven congestes. L'artificialització d'aquestes congestes permetia incrementar la capacitat d'emmagatzematge de neu. Els pous i les poues apareixen barrejats en el paisatge, i sembla que aquestes devien tenir més aviat una funció de reserva de neu.

L'artificialització de les congestes consistia bàsicament a excavar un clot a la muntanya, sovint en el pendent, i a aixecar un petit mur a tot el volt del llavi exterior. Les poues són sempre més amples que fondes, i no solen presentar parets verticals. Simplificant-ho: la secció longitudinal del pou de neu és rectangular; la de la poua, semicircular.

Si bé fins ara hem utilitzat el terme «poua», perquè ha estat un mot més divulgat, el cert és que en els documents antics que hem pogut consultar no hi apareix; sempre s'hi parla de «pous» i «congestes». En aquests papers les

congestes es tracten com un element estable, permanent, amb el qual es pot comptar any rere any. Les congestes són cubicades, empouades, i moltes tenen un nom propi. El concepte de congesta hi pren matisos antròpics. Creiem, doncs, que congesta i poua són sinònims. El mot «poua» és gràfic i expressa bé la imatge de clot matusser, però és una paraula poc emprada, sobretot en els textos antics. El terme «congesta» ha desaparegut totalment de la parla col·loquial.

A València i Castelló s'empra el terme «nevera» per a designar el pou de neu. És sinònim de «cava», encara que aquest no és tan estès. A Alacant es fa servir «pou», «pouet», o «pocico». «Casa de neu» és típic de Mallorca, on és sinònim de «pou de neu» i de «clot de sa neu». En castellà hi ha el nom de «ventisquero», que equival a congesta, i també s'usa el de «pozo de nieve».

ORIGEN DE L'ÚS DE LA NEU

Fins ara ens hem limitat a descriure les reminiscències visibles d'una activitat ja desapareguda. Ara bé, de quan arrenca l'ús de la neu? Quin ús se'n feia?

Se sap que la neu ja era utilitzada disset segles abans del naixement de Jesucrist; els mesopotàmics acostumaven a construir caves, on l'emmagatzemaven. També s'han trobat pous a la Xina, a l'Índia i als països musulmans. Els grecs i els romans foren els primers a crear un cert comerç amb la neu, basat en la construcció de pous, tal era la seva afecció a les begudes fredes. A Espanya, durant l'època medieval, ja s'utilitzava la neu, costum que probablement hi fou introduït pels àrabs. L'any 1303, consta que a Sant Llorenç de Morunys s'aprofitava la neu que s'acumulava a la Bòfia, cavitat natural existent a la serra del Port del Comte. Tanmateix, Pladevall diu que sembla segur que no hi havia pous abans del segle XV.

L'origen comercial de l'ús de la neu s'inicia a mitjan segle XVI. El segle XVII és l'època de l'apogeu en la construcció de dipòsits a la muntanya, de la popularització d'aquest producte i de la creació, per part de l'Administració, d'una legislació particular destinada a controlar i regular aquesta indústria incipient. Durant aquest segle ja es pot parlar d'una consolidació de la indústria de la neu, que es perllongarà al llarg del segle XVIII. L'arribada del segle XIX significa l'inici d'una decadència llarga i agònica, que es traduirà en la desaparició definitiva del negoci de la neu entrat el nostre segle.

Usos de la neu

La neu i el glaç tenien tres usos diferents. Un era la conservació d'aliments, molt necessària als pobles costaners, on el producte de la pesca calia transportar-

lo terra endins. L'altre ús era el terapèutic; la neu es feia servir com a anestèsic local, per a baixar la febre i per a tallar les hemorràgies; també anava bé per a aliviar les cremades (el popular «oli de neu», barreja de neu i oli). En general, era considerada saludable. Hi havia qui la tenia per beneficiosa per a combatre tota mena de malalties contagioses i per a evitar la formació de pedres en el ronyó. Ja podeu comptar que un remei tan polivalent i, com veureu, tan assequible a la butxaca, havia de convertir-se, amb el temps, en un producte molt acceptat, com així fou. A partir del s. XVI, l'ús de la neu amb fins terapèutics era extraordinàriament popular i era considerada com a producte de primera necessitat. Heu de pensar que es feia servir per a pràcticament tot: la neu encara s'utilitzava per a combatre les *calentures*, els brots de la pesta, les malalties estomacals, el mal de queixal, les hemorroides, la verola i el xarampió. Encara ara, ben entrat el nostre segle, s'usava en alguns pobles de la Península contra el dolor d'apendicitis i contra le meningitis.

El tercer ús fou el gastronòmic. En un principi la neu va ser utilitzada per a refredar el vi de les cantimplores, a base de cobrir-les amb neu. Posteriorment, va ser usada com a refrescant de líquids molts variats, entre els quals hi havia les begudes aromàtiques, molt populars per aquelles èpoques. Més modernament, sobretot durant el segle XIX, la neu i el glaç s'utilitzaren per a congelar líquids i elaborar-ne sorbets i gelats.

EL NEGOCI DE LA NEU I DEL GLAÇ

Els pous eren generalment de propietat privada, ja fos per a ús particular—com és el cas dels existents en algunes grans pairalies— o per a comercialitzar-se. No obstant això, hi havia casos en què el pou era comunal, és a dir, propietat de l'Ajuntament. Aleshores, en les taques d'empouament, es recorria a un reclutament peculiar, emparat en l'anomenat «Jornal de vila», segons el qual cada família estava obligada a col·laborar aportant-hi un home. El nevater d'ofici, doncs, no existia. Aquestes ajudes eren retribuïdes posteriorment, durant la treta, amb el pagament d'una part de la neu obtinguda.

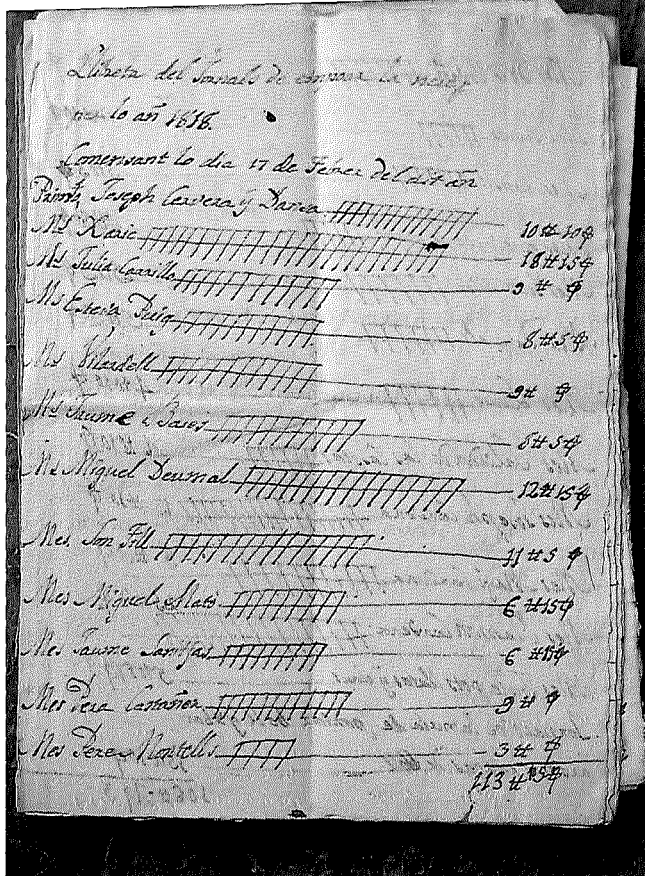
Com acabem de dir, el més corrent era que els pous fossin particulars. El sistema d'explotació d'aquests era variable segons els tractes acordats entre l'amo i l'arrendatari. En alguns casos, l'amo arrendava el pou sense cap més obligació ni compromís que la de rebre de l'arrendatari una quantitat determinada de la càrrega total empouada, que podia ser una vuitena part. Altres vegades era l'amo qui omplia el pou i, per una quantitat fixa, venia la neu a un tercer, que la comerciava. Quan l'arrendatari era l'encarregat de l'operació d'empouar, el contracte d'arrendament solia especificar, entre altres coses, que l'arrendador estava obligat a posar a disposició d'aquell les eines i l'aigua ne-

cessàries, com també «llenya per fer foc». Quan l'arrendament expirava, normalment al cap de quatre anys, les eines havien de retornar-se «enmanegades».

En el transcurs dels segles XVIII i XIX, el negoci de la neu es féu especialment rendible en alguns indrets, gràcies a la institució del monopoli municipal a profit d'un arrendador. Els Consells de les viles, pels volts de maig, treien a pregó les condicions de proveïment de la neu dins dels seus termes. A la subhasta, al millor postor, hi concorrien sobretot els amos dels pous, atrets per la possibilitat d'adquirir l'exclusivitat del servei. El plec de condicions d'adjudicació especificava el preu a què s'havia de vendre la neu –sempre que n'hi hagués prou, a les muntanyes– i obligava el proveïdor a disposar de neu des de maig fins a Tots Sants, sota pena de multa si en faltava a les viles més de dues hores seguides. Com a contrapartida, la taba obligava tothom que volgués neu a comprar-la a l'arrendador, i en prohibia la introducció a les viles per part dels venedors ambulants. Això sí, l'arrendador es comprometia a donar graciosament a l'Ajuntament una part de la neu. A Barcelona, el Consell de Cent dictava les disposicions reguladores, les quals obligaven, per damunt de tot, a proveir abans que ningú l'hospital de Sant Pau i de la Santa Creu.

Un altre sistema d'explotació habitual fou el de les companyies mercantils, que jugaven amb l'avantatge de poder afrontar els problemes propis del comerç de la neu. Al Montseny, però, més que veritables empreses, allò que aparegué foren agrupacions o colles de jornalers i propietaris de pous, que s'associaven per a profit comú. Per un article de Josep Serra i Rosselló, aparegut l'any 1962 a la revista Muntanya, sabem que a Sant Celoni hi havia una d'aquestes companyies. Comerciava amb la neu de la vall de Santa Fe, que ella mateixa empouava i distribuïa. El seu radi d'acció eren les comarques veïnes. Tanmateix, la família Ramis, d'aquest poble, fou la mentora d'aquest negoci i qui realment el controlava.

Sabem d'una altra companyia que explotava els pous i les congestes dels emprius de les Agudes durant, almenys, el segle XIX. Era formada per pagesos del veïnat de França, de Fogars de Montclús, i dels veïnats de Montseny d'Amunt i de Vila-seca, del Montseny. Alguns d'aquests pagesos –com els de can Juvany, l'Auladell o Vilajoana– eren propietaris de pous. Al capdavant hi figurava l'amo de can Cervera, que era l'encarregat de passar comptes i d'anotar meticulosament els jornals emprats per cada soci en les diferents tasques relacionades amb el negoci.

«Libreta dels Journals de empoar la neu per lo any 1818». Manuscrit conservat a can Cervera (Montseny).

L'Esteve Cervera, fill d'una família que es dedicà al negoci de la neu, ensenya, amb els documents que ho acrediten a la mà, una antiga pala de recollir la neu.

L'empouament

El procés d'empouament era diferent segons quin fos el dipòsit utilitzat. D'entrada cal dir que les congestes –les poues– s'empouaven. Així figura en diversos documents del segle passat, existents a can Cervera (Montseny). Un d'aquests és encapçalat amb aquest títol: «Plana per asentar los Jornals ques posaran per enpouar les nostres congestes y al pou del Bet y congesta gran del Sr. Molins de Seva comensaran lo dia 4 de febrer de 1862». No tenim gaire informació sobre el sistema d'empouament de les congestes o poues. Sembla ser que la neu s'hi acumulava i s'hi piconava fins a compactar-la. Finalment es tapava la poua amb «brancas fuyaca». L'espai dels voltants dels pous –dels quals parlarem a continuació– i de les poues era netejat, amb anterioritat a les nevades, de pedres i branques mortes, la qual cosa facilitava la recollida de la neu. Aquesta era transportada fins al pou amb portadores de fusta, si era a la vora, amb esparteres a l'esquena o amb baiards. Els baiards –també anomenats civeres en altres llocs– eren estris grossos, per a la neu més allunyada, que calia tragar entre diversos homes.

Els pous de neu també requerien l'ús de les pales i dels baiards. Encara hi ha un element nou que també hi intervenia: el motllo. En un dels manuscrits esmentats llegim: «(...) Mes el treball de pujar el motllo a la muntanya per un animal: 2 pessetes». El motllo era un estri gros i pesant, de fusta o de ferro, que cubicava «catorze pams i dos quarts i mig cúbics». S'omplia de neu, es piconava i el bloc que se n'obtenia era allò que hom empouava. Per a piconar es feien servir unes maces especials. Amb l'ajuda de la corriola i del llibant, els blocs es baixaven al fons del pou i es recobrien de boll. Un cop plens, tant pous com congestes, es cobrien totalment de branques, fullaraca, terra i pedres. Al Montseny era freqüent emprar branques d'avet, suposem que pel seu caràcter perennifoli i per l'elevada densitat foliar de les branques.

Es coneix un altre sistema d'omplir els pous de neu. Sabem que era utilitzat en altres punts del país, però ignorem si era una tècnica generalitzada en èpoques anteriors. Consistia a alternar capes de neu piconada amb altres de brancatge i fullaca. Els discos de glaç obtinguts, separats entre si, eren, a l'hora d'extreure'ls, més fàcils de serrar per obtenir blocs. Les tasques d'empouament i, sobretot, de piconament de la neu, eren particularment dures, a causa de les condicions de fred i d'humitat de l'interior del pou. El grup d'homes que s'hi ficava piconava rítmicament, dibuixant una espiral que la duia des del perímetre fins al centre del pou. Els que calçaven esclòps anaven al davant; els que portaven espardenyas o peus nus, al darrere. A vegades, per oblidar el fred, s'ajudaven amb cançons, pròpies d'aquests ambients laborals. Sempre, però, detalls melòdics al marge, tots acabaven xops.

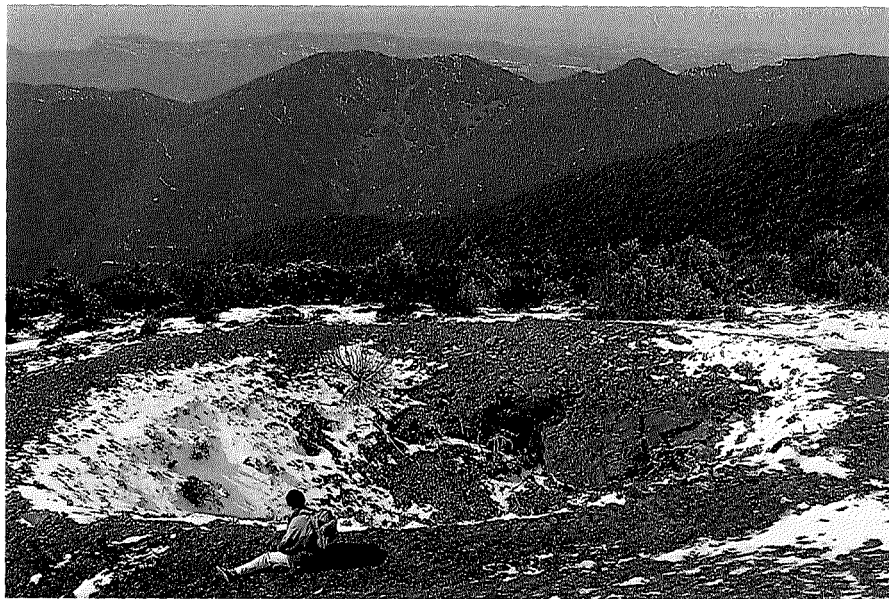
Per a les tasques d'empouament s'esperaven les nevades intenses, que deixaven bons gruixos de neu. El més habitual era començar-les el gener o febrer,

però a vegades s'allargaven fins al març i l'abril. El personal que hi treballava era nombrós; calia actuar amb rapidesa, per tal d'aprofitar el màxim de neu. En general, els jornalers eren pagesos, que aprofitaven el temps de poca activitat agrícola per a «guanyar-se l'ovella», és a dir, per a obtenir uns ingressos suplementaris. Vegem-ne un exemple: el 25 d'abril de 1856 comencen les tasques d'empouament del pou de l'Infern, en les quals intervenen 14 jornalers, molts d'ells pagesos de masos veïns: Coloreda, cal Rei, cal Maginer, can Vilardell, can Cuera, etc. En les campanyes de 1818, fetes als emprius de les Agudes, s'hi arribaren a reunir 23 homes. Quan hi havia molta feina, els nevaters sojornaven dalt la muntanya i hi dormien en barraques bastides per a aquestes ocasions. Al Montseny, en el camí de Roques de Glaç, a l'entrada del sot Mal, hi ha restes d'una cabana que, per la seva situació, bé podria haver estat aixopluc de nevaters.

A diferència dels pous de neu, els pous de glaç, ja ho hem dit, es bastien preferentment a les obagues del fons de les valls, vora cursos d'aigua, perquè allò que hom empouava no era la neu dels cimals, sinó el glaç que s'obtenia per congelació natural de l'aigua.

Els millors exemplars de pous de glaç els tenim al Molí d'Avencó. Les notícies de què disposem ens ajudaran a il·lustrar el sistema d'empouament

El pou d'en Cuc

El pou Vell

que se seguia en aquesta mena de dipòsits. Els dies de glaçades hivernals es feia derivar aigua de la riera d'Avencó fins a unes basses pròximes, de poca fondària. S'omplien lentament per tal de facilitar la congelació de l'aigua. Quan la massa de glaç assolí uns 20 cm de gruix se serrava en blocs de 120 cm per 70 cm. Cada llosa pesava un centenar de quilos i constituïa el que se'n deia una càrrega. Tot seguit, les càrregues de glaç es carretejaven fins al pou i s'hi baixaven mitjançant una corriola. Mentrestant, a baix, esperaven uns altres homes que, a mesura que rebien els blocs de gel, els anaven col·locant ordenadament, mirant d'aïllar-los de les parets i entre si amb boll, rama o palla. Prèviament, en el fons del pou, aquests homes havien amuntegat un bon gruix, de prop d'un metre, de més rama i palla.

Als pous d'Avencó hi arribaren a treballar, durant les tasques d'empouament, una quarantena d'homes, entre serradors, carregadors, carreters, descarregadors i empouadors.

Els estudiosos del tema han fet observar que als països mediterranis, si bé coexistien ambdós tipus de dipòsits, era més usual el pou de neu, sobretot a les regions més meridionals. En aquestes regions els pous de neu són baluernes arquitectòniques d'una envergadura considerable. Els pous de glaç devien ser més propis de les latituds centreeuropees, on el fred, més intens, permet l'ex-

El pou d'en Besa o del Diable

plotació del glaç natural, més apreciat. En canvi, en ambients mediterranis, allò que millor es podia explotar era la neu que regularment hi queia. Regularment? En efecte, hi ha una teoria, de la qual parlarem posteriorment, que afirma que les nevades eren molt més abundoses i regulars dos o tres segles enrere. És probable. De moment, però, no està de més destacar que, fora de Catalunya, cap al sud, es troben pous a altituds que avui farien impossible tornar-los a omplir amb la neu que hi cau habitualment, i que, en canvi, a Catalunya, concretament al Moianès, els pous de glaç experimentaren una notable expansió.

El transport

La neu i el gel es consumien durant tot l'any, però al pic de l'estiu el consum es disparava: la neu entrava diàriament a les ciutats. Els traginers no donaven l'abast, fet que devia ocasionar més d'un cop interrupcions en el subministrament.

A la muntanya, la manca de camins adequats obligava a baixar la neu amb matxos, seguint a voltes viarans autènticament infernals, que, tanmateix, es procuraven mantenir adobats.

La neu de les congestes s'extreia tallant-la amb pics i destrals, i amb motllos se n'obtenien blocs. El glaç es carregava en sàrries, es tapava amb boll i es cobria tot amb sacs. Igualment es feia amb les lloses que s'extreien dels pous de neu i de glaç. A vegades les sàrries eren de fusta, rígides, com si fossin un motlle, on s'encaixava la càrrega. També es procurava separar les sàrries dels flancs de l'animal per tal d'evitar l'augment de la temperatura. Hi ha autors que situen el transport durant la nit, però d'altres opinen que es feia tothora, amb el benentès que els traginers defugien les hores de més calor. Els dies de vent de ponent eren especialment temuts. Tanmateix, el trànsit per alguns dels corriols que accedien als pous, i en època hivernal, devia ser francament perillós... i més durant la nit.

La situació dels pous de glaç, més a la vora de les principals vies de comunicació, simplificava el transport —i de passada permetia abaratir el producte. Els blocs de gel, destapats i nets de boll, s'extreien i es col·locaven directament al carro, que esperava aparcat a fora. En aquests casos sí que sembla viable un transport prioritàriament nocturn. En qualsevol cas, sempre es comptava amb que una part de la càrrega es fondria duran el trajecte, sobretot si es tractava de neu, que podia arribar a fondre una tercera part del seu pes. Per aquest motiu el glaç era més preuat.

Durant l'època de màxima demanda, en què la neu era literalment cobdiciada, hi havia arrendataris que contractaven personal específic per a vigilar els pous.

Un cop a les ciutats, la neu era dipositada en pous d'emmagatzematge.

El pou del Comte

Popularització

La neu fou en un origen, en el segle XVI, un producte només consumit pels nobles i l'església, que solien construir-se els seus propis pous. La neu era present en totes les festes. Però un segle més tard el seu ús s'estengué a les classes més populars.

El fort arrelament de l'ús de la neu i la seva ràpida popularització feren intervenir-hi l'Administració. El consum de neu arribà a ser molt elevat. El seu comerç era gravat amb impostos, que recaptava la Hisenda Reial. La possibilitat de gravar el seu consum representà una font d'ingressos inesperada fins aleshores. A l'entrada de les ciutats, els traginers, que hi arribaven amb els carros plens de glaç, havien de pagar un tant per càrrega. D'altra banda l'Administració pública, mitjançant unes tabes o plecs de condicions, s'encarregava de regular el comerç d'un producte que es considerava de primera necessitat.

La neu del Montseny, a més dels pobles de la rodalia, proveïa la ciutat de Barcelona. I hi hagué èpoques en què arribà a exportar-se a indrets tan llunyans com Cadis, Mallorca o Itàlia. Malgrat tot, eren operacions de baixa rendibilitat pel cost excessiu que comportava la gran pèrdua del producte.

Al nostre país, la ciutat més consumidora de neu va ser València, amb

molta diferència sobre la resta. Després seguien Barcelona, Alacant i Granada. A l'altre extrem, Lleó era una de les ciutats menys consumidores, juntament amb Badajoz, Sòria o Segòvia. Barcelona, en concret, en consumia més de 700 tones anuals.

Els preus de la neu fluctuaven al llarg de l'any. A l'estiu es feia pagar més cara, per compensar les pèrdues durant el transport. Com ja hem dit, a partir del segle XVIII la neu no era considerada un producte de luxe, excepte en anyades d'escassetat.

Amb tot, el comerç de la neu era un negoci francament rendible, malgrat les pèrdues durant el transport, l'elevat nombre de personal que intervenia en el procés d'empouament i distribució i malgrat els impostos.

Decadència

La rellevància que prengué la indústria de la neu a tota l'àrea mediterrània no fou casual. L'aparició d'aquest comerç va ser afavorit per la confluència d'una colla de factors. D'una banda, una franja costanera amb estius càlids i una orografia pròxima on es dipositava neu. De l'altra, l'existència de nombrosos ports de pescadors, on es consumeix una gran quantitat de neu i de glaç per al transport del peix cap a l'interior del país. El desenvolupament en aquesta franja costanera de nuclis urbans importants, com Barcelona, València o Alacant, que és on sorgeixen abans els costums refinats i burgesos, originà una demanda considerable de neu i glaç per a l'obtenció de begudes refrescants i per a l'elaboració de gelats i granissats. Encara un últim factor que probablement va afavorir la indústria de la neu: les àrees pantanoses, comunes al rerafons litoral, eren focus originadors de malalties infeccioses, per a les quals la neu era un excel·lent remei.

Malgrat aquesta conjuminació de factors, que durant més de tres segles mantingueren el comerç de la neu en un estat de màxim protagonisme, es va produir el declivi. L'inici de la decadència sobrevingué durant l'últim quart del segle passat, amb l'aparició del gel artificial.

El 1862, Carré fou capaç de produir glaç mitjançant una màquina frigorífica. Pels volts de 1890 s'instal·laren les primeres fàbriques de gel a la costa. La indústria frigorífica es consolidà durant els anys vint. Mentrestant, a les muntanyes, l'aïllament dels pobles feia encara rendible l'ús de la neu.

Al Montseny, els últims pous que funcionaren foren els d'Avencó. La darrera campanya s'hi realitzà l'any 1931. Les notícies més tardanes que ens arriben referides a pous de neu daten de 1862.

La causa de la desaparició del negoci de la neu natural sembla òbvia. Tanmateix hi ha autors que apunten cap a un altre factor, que si més no devia coadjuvar amb el glaç artificial en la decadència d'aquella pre-indústria. Es tracta d'un possible canvi climàtic, que acabà gradualment amb el que s'ha

anomenat la «Petita època glacial». Aquesta teoria suposa que entre els segles XVI i XIX es produí un període de baixes temperatures generalitzades, acompanyat de precipitacions superiors a la mitjana. Una hipòtesi així permetria aclarir, almenys, com arribaren mai a ser rendibles els nombrosos pous de neu que es bastiren al País Valencià i a altres regions, en cotes tan baixes.

Entre 1940 i 1950, les restriccions elèctriques i la conseqüent paralització de les fàbriques ocasionaren una breu revifalla del comerç de la neu. Novament s'empouaren alguns pous. Durant el 1944 i el 1945 es reompliren els pous d'Avencó. Tot plegat, una anècdota. I així, la indústria del glaç natural desaparegué definitivament.

CATÀLEG DE POUS DE GLAÇ, POUS DE NEU I POUES DEL MONTSENY

Abans de tot, ens apressem a dir que l'inventari que exposem a continuació és provisional, no pas exhaustiu. La manca de temps i, sobretot, d'informadors, ens ha privat d'estar segurs, ara com ara, d'haver localitzat la totalitat dels pous i poues que hi ha escampats pel Montseny. Alguns no els hem inclòs aquí perquè no en tenim cap dada o perquè és massa vaga.

A les carenes d'en Bosc (Tagamanent) sabem del **pla dels Pous**, però no hem sabut trobar-n'hi mai cap.

En una nota del 1937 titulada «Un document interessant», publicada en el butlletí de l'Agrupació Excursionista de Badalona, es parla del **pou de Fontmolsa**. Diu així: «Si se pot omplir de Glas, se poden contar à treta en lo principi del Estiu 1600. Carregas: Te la conveniencia de sèr mitja hora mes cerca de Barna, que los Pous de Avancó, que es apreciable per lo descans del Carruatge: Y son dueño Ygnasi Circuns Botiguer de Telas lo lloga si pot: Hi ha molts anys que busca comprador; però té malas circunstancias; porque està molt exposat á entrar la aygua de la Riera en lo Pou, y fondrer lo Glas: Tambè està faltat de bassas, i per a poder fer anàr la aygua á las bassas, fora necessari ferse una resclosa á la Riera, que costaria molt.»

En Miquel García de Castro, de l'observatori del turó de l'Home, ens informà de l'existència de tres clots al puig Sesolles, presumiblement relacionats amb la recollida de neu. Avui, però, amb la construcció d'una base militar en aquell cim, han desaparegut. També ens parlà dels clots de coll Sesbasses i d'alguna poua pels volts del collet de les Saleres, ambdós indrets pròxims al turó de l'Home. Quant als primers, els clots de coll Sesbasses, no els incloem al catàleg per tal com són massa petits i irrellevants. Les poues, no les hem pas vistes.

Als afores de Sant Celoni, al peu de la Tordera i sota el pont de la via del tren, hi ha la **font del Pou de Glaç**, però, del pou, no en queda cap vestigi.

Finalment, en el butlletí de l'Associació d'Amics del Tagamanent de principis del 1992, es parla d'un «pou de gel» prop de la Pedralba (Tagamanent). Diu textualment: «Es conserven encara, prop de la Pedralba, restes de pous d'aquesta mena. Entorn del 1745, hi ha documentació que demostra que un pou de gel proporcionava entorn de 20 o 25 lliures l'any». La situació d'aquest pou no és gaire precisa; no hem sabut trobar ningú que conegui cap pou per aquests verals. Potser fa referència al de Fontmolsa.

A l'hora d'elaborar aquest catàleg ens hem trobat amb la dificultat d'establir les diferències entre les poues i els pous de neu. Els pous més matussers i deteriorats acaben semblant clots reomplerts, amb aspecte de poua. Quan hi apareixen restes de paret seca, els classifiquem com a pous. D'altra banda, tenim exemples de dipòsits excavats a la roca viva, de parets aproximadament verticals, que, potser, al seu dia, funcionaven com a pous de neu, sense haver tingut mai l'arrebossat de pedra seca. Les deduccions per als casos particulars es compliquen quan descobrim que per a alguns sembla no haver passat el temps, ja que es mantenen en perfecte estat: conserven totalment el folre de pedra seca.

Hi ha altres punts foscos. Tot el que no eren cavitats de parets verticals eren poues, és a dir, congestes? o hi havia dues classes de dipòsits, uns de més ben construïts i d'altres més grollers, però que en ambdós tipus s'hi guardaven blocs de neu piconada?

Això sí: tots els documents antics consultats només parlen de pous de glaç, pous de neu i congestes; no pas de poues. Creiem que malgrat la connotació de fenomen natural que posseeix el terme «congesta», cal suposar que, per extensió, devia referir-se també als clots d'origen antròpic construïts per a obtenir el mateix resultat que les congestes naturals.

Hi ha un cas que no encaixa dins d'aquesta tipologia apuntada: és la **Casa de la Neu**, existent a la Calma. En el seu moment, ja en parlarem amb més detalls. Tanmateix, l'hem fet constar en el catàleg, si bé no l'hem inclòs en les estadístiques, per considerar-la un cas a part, insòlit al Montseny.

Hem comptabilitzat 77 dipòsits en tota l'àrea geogràfica del Montseny, entre pous de glaç, pous de neu i congestes –la Casa de la Neu inclosa–. Respectivament signifiquen 5, 24 i 47 exemplars de cada tipus. L'altitud mitjana és de 322 m per als pous de glaç, 1.375 m per als pous de neu i 1.381 m per a les congestes.

Els quadres que reproduïm a continuació reflecteixen les orientacions a què estan exposats els dipòsits i les classes d'altitud en què es reparteixen. D'ara endavant, utilitzem les abreviatures PG, PN i CO per a referir-nos a pous de glaç, a pous de neu o a congestes.

Com era d'esperar, les exposicions amb component nord són les dominants en tots tres tipus de dipòsits. No obstant això, sobta trobar-hi algunes exposicions W o SW.

<i>Tipus de dipòsit</i>	<i>Orientació</i>									<i>Total</i>
	<i>N</i>	<i>NW</i>	<i>NE</i>	<i>S</i>	<i>SW</i>	<i>SE</i>	<i>W</i>	<i>E</i>	<i>CA</i>	
PG	3	0	1	0	0	0	1	0	0	5
PN	4	10	4	0	1	1	3	0	1	24
CO	11	18	12	0	1	0	2	1	2	47
										76

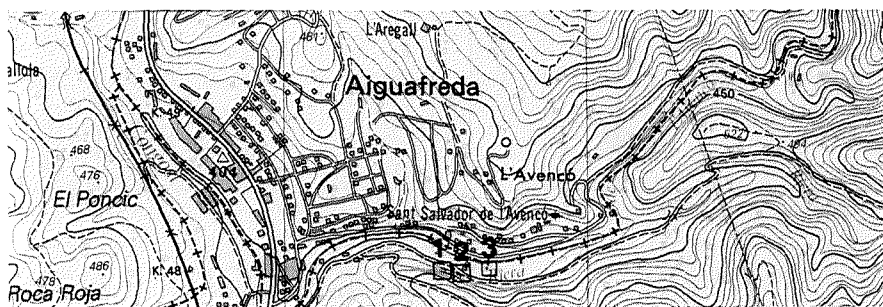
CA = carena.

<i>Classes d'altitud</i>	<i>Tipus de dipòsit</i>	
	<i>PN</i>	<i>CO</i>
1.500-1.707	9	19
1.300-1.499	5	10
1.100-1.299	10	16
900-1.099	0	2
	24	47

En el quadre d'altituds es pot veure com els pous i les congestes són quasi inexistents per sota els 1.100 m, i que el 40% d'ambdós tipus de cavitats es concentren per sobre dels 1.500 m. La classe 1.100-1.299 es la més nombrosa per la gran quantitat de pous i poues existents a la Calma, indret que, més per la seva proximitat a Barcelona que no pas per la seva altitud, jugava un paper considerable en el comerç de la neu.

El catàleg s'ha dividit en sectors geogràfics que permeten reunir els pous en diferents mapes parcials. A més, a cada sector se li ha elaborat una fitxa amb les dades de tots els dipòsits que conté. Les dades recollides per a cada pou han estat el nom o el lloc on es troba, el tipus de construcció (PG, PN o CO), el municipi al qual pertany (MUN), l'altitud (ALT), l'orientació (OR), el diàmetre màxim (D) i la fondària màxima (F) (o l'altura de la paret més alta). Per als municipis s'han utilitzat les següents abreviatures: RIE, Riells; FOG, Fogars de Montclús; MON, Montseny; VIL, Viladrau; BRU, el Brull; TAG, Tagamanent; FRA, les Franqueses i SPV, Sant Pere de Vilamajor.

SECTOR AIGUAFREDA

Número	Nom o lloc	Tipus	Mun.	Altitud	Orientació	D.	F.
1	Pou Vell d'Avencó	PG	TAG	400	N	—	10,0
2	Pou Gran d'Avencó	PG	TAG	400	N	—	9,0
3	El Fornot d'Avencó	PG	TAG	400	N	—	—

Malgrat el nom que hem donat al sector, els pous pertanyen al municipi de Tagamanent. Es troben en el marge esquerre de la riera d'Avencó, junt al vell molí d'aquest nom. La vall d'Avencó és profunda i estreta. Els hiverns són durs perquè el sol no hi toca fins a les hores grosses del matí. Els pous d'Avencó són tres: el pou Vell, el pou Gran i el pou Xic o Fornot. Aquest es feia servir més aviat com a magatzem. Entre tots tres es podien obtenir unes 4.400 càrregues. En *Un document interessant* es pot llegir: «Y se dona per inteligencia, que com lo Duenyo dels dits pous los te per necessaris per lo desempenyo del Abast de la Ciutat de Barna, en cada Quinquenni acostuma augmentar lo lloguer dels 5 anys, que vol anticipadament en lo dia de la firma del acte. (...) Lo ultim lloguer fou 1.650 lls.».

SECTOR CORRÓ D'AMUNT

<i>Número</i>	<i>Nom o lloc</i>	<i>Tipus</i>	<i>Mun.</i>	<i>Altitud</i>	<i>Orientació</i>	<i>D.</i>	<i>F.</i>
4	El Pou de Glaç	PG	FRA	280	W	6,9	4,0

A l'alçada de Corró d'Amunt, la riba esquerra del riu Carbonell fa una recolzada que s'eixampla fins als peus de la serra. Aquest espai l'ocupa el prat de can Camps. És un indret obac i fresc. A la vora del prat, però dins del bosc, hi ha el Pou de Glaç.

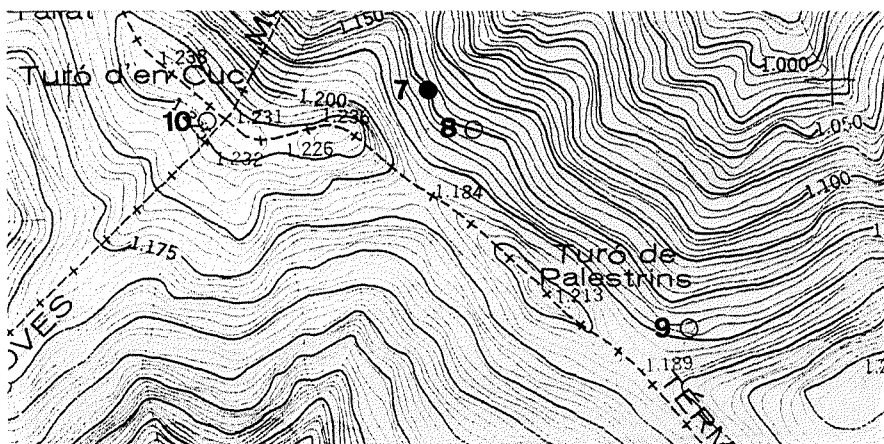
El pou de glaç de Corró d'Amunt és avui en ruïnes. Probablement ja no es feia servir quan va començar el segle. De sempre, la canalla hi ha anat a tirar pedres, malgrat l'oposició dels pares. Ara hi creixen llorers i alguna alzina, i a l'interior hi ha restes d'una cabana de fusta. Es conserva tot el volt de pedra seca, però no la seva alcària original. Cap vestigi de la volta hemisfèrica –si és que n'hi havia–.

SECTOR TAGAMANENT

<i>Número</i>	<i>Nom o lloc</i>	<i>Tipus</i>	<i>Mun.</i>	<i>Altitud</i>	<i>Orientació</i>	<i>D.</i>	<i>F.</i>
5	Poua de Tagamanent	CO	TAG	1.055	CA	–	–

La poua de Tagamanent es troba dalt mateix de la plataforma calcària que conforma el cim d'aquest turó, en el marge oest. En construir-la, hom aprofità el buit originat pel desplaçament o despreniment parcial d'un bloc de la cinglera que envolta la muntanya. Per aquest costat hi ha un grau anomenat «l'Escaleta de la Poua», per on arriba un dels pocs camins d'accés al Tagamanent.

SECTOR TURÓ DEL SAMON

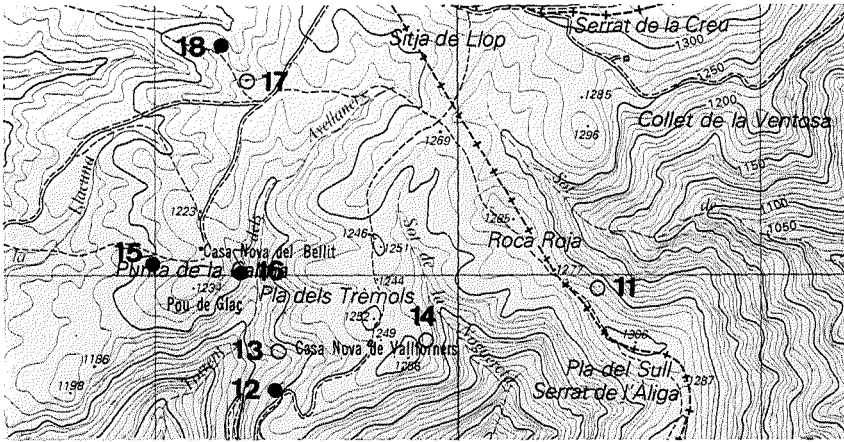

El petit complex de pous d'aquest sector és el més meridional del Montseny. L'obaga més enlairada d'aquesta muntanya, és a dir, l'obaga del turó del Samon, és coberta de faigs –també els més meridionals de la serralada–, fet que fa pensar que, malgrat l'eixutesa general de la zona, s'hi devien donar les condicions mínimes necessàries per a bastir-hi pous i congestes.

Número	Nom o lloc	Tipus	Mun.	Altitud	Orientació	D.	F.
6	Coll de Sant Elies	CO	SPV	900	W	–	–
7	Pou d'en Besa o de l'Infern	PN	SPV	1.150	NE	–	–
8	Coll del Pou o d'en Besa	CO	SPV	1.150	NE	–	–
9	Coll de Pi Novell	CO	SPV	1.170	N	–	–
10	Pou d'en Cuc	CO	TAG	1.230	CA	–	–

La poua 9, de sota el coll de Pi Novell, ha estat malmesa per l'obertura de la pista que arriba al coll del Pou d'en Besa. Sota aquesta collada hi ha una altra poua (8), més gran que l'anterior però de poca fondària. En canvi, el pou d'en Besa és un dels més estrets i fondos del massís. Malauradament, només conserva una part de l'obra de pedra seca.

Sota el coll de Sant Elies sembla ser que hi ha un «pou de glaç». Així ho afirma en Jaume del Cortès. Malgrat les seves indicacions, no l'hem pas pogut descobrir encara. En tot cas, pensem que més aviat es deu tractar d'una poua.

En aquest sector s'inclou l'extrem meridional de la Calma, un relleu de contrastos en què conflueixen els últims alzinars muntanyencs que pugen pels vessants i les landes pròpies d'aquest altiplà.

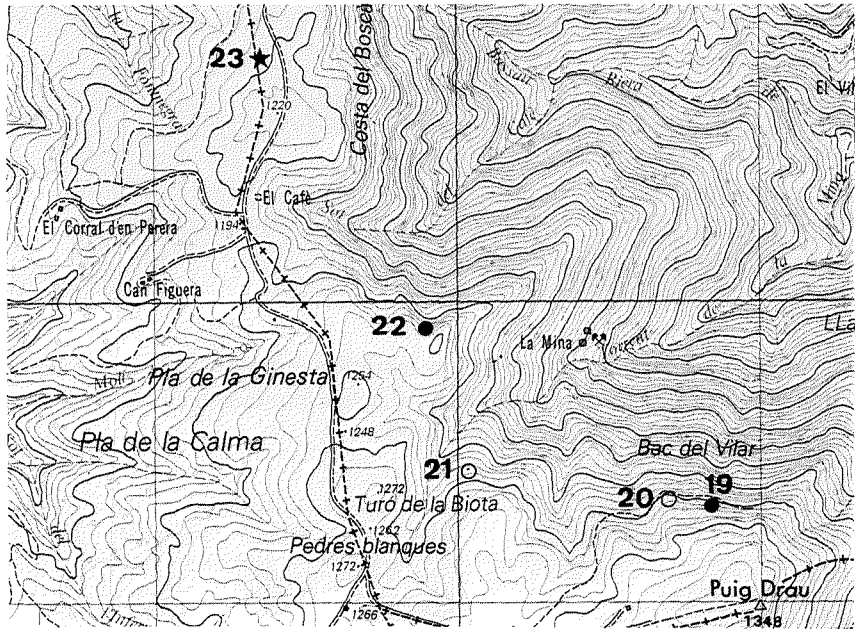
<i>Número</i>	<i>Nom o lloc</i>	<i>Tipus</i>	<i>Mun.</i>	<i>Altitud</i>	<i>Orientació</i>	<i>D.</i>	<i>F.</i>
11	Roca Roja	CO	MON	1.250	NE	–	–
12	Pou d'en Viladecans	PN	TAG	1.200	NW	8,0	5.5
13	Sot dels Avets	CO	TAG	1.190	SW	–	–
14	Casanova de Vallforners	CO	TAG	1.245	NE	–	–
15	Casanova de Bellit	PN	TAG	1.210	CA	9,0	3,5
16	Sot dels Avellaners	PN	TAG	1.205	SE	7.0	4,5
17	Pla dels Pous	CO	TAG	1.230	NE	12,5	3,5
18	Pla dels Pous	PN	TAG	1.220	NE	13,5	6,0

Tots sis pous presenten aquella ambigüitat morfològica que esmentàvem anteriorment i que fa difícil catalogar-los. Les parets verticals, absència de pedra seca i, en general, un grau considerable d'erosió. D'entre tots, el més notable per les seves dimensions és el pou d'en Viladecans, que ja apareix citat en manuscrits de principi del s. XVII.

En els pous 13 i 15 hi creix un grèvol a l'interior. El segon és obert dalt d'una carena, a curta distància de la Casanova del Bellit, i és fàcil de localitzar-lo. El primer és força desconegut perquè està amagat a l'interior de l'alzinar,

rostos avall de la Casanova de Vallforners. Els pastors el coneixen pel grèvol «immens» que hi creix a dins, que «no es pot abraçar». La veritat és que no n'hi ha per tant.

SECTOR PUIG DRAU

Número	Nom o lloc	Tipus	Mun.	Altitud	Orientació	D.	F.
19	Bac del Vilar	PN	BRU	1.250	N	—	—
20	Bac del Vilar	CO	BRU	1.245	N	—	—
21	Pou Nou	CO	BRU	1.235	N	—	—
22	Pou Vell	PN	BRU	1.240	N	8,5	3,5
23	La Casa de la Neu		BRU	1.190	W	—	—

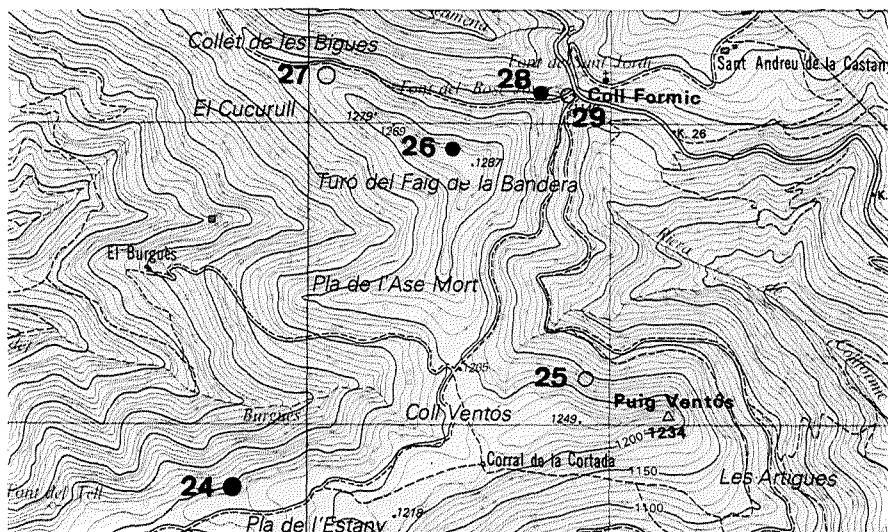
Les pouses 17, 20 i 21 no són rellevants. El pou del bac del Vilar (19) és curiós perquè és construït en un vessant tan dret que les parets tenen altures molt diferents.

El pou Vell, amagat en un racó de la Calma, és situat al capdamunt d'una canal, on creix un dels teixos més monumentals del Montseny. El pou conserva a tot el volt la paret seca, baixa i inclinada, com un tronc de con invertit.

Dels dos dipòsits del pla dels Pous, el més remarcable és el 18, per les seves dimensions i pel curiós canal d'entrada obert a la roca. No conserva –si és que l'ha tingut mai– l'arrebossat de pedra seca.

El cas més insòlit d'aquest sector i de tot el Montseny és la Casa de la neu, que roman en la ruïna més completa. La casa ja era aterrada l'any 1923. No sabem el perquè del seu nom. Potser s'hi venia neu? Criden l'atenció les formes ondulades dels prats de l'entorn. Un té l'aspecte d'una bassa soma a la qual el temps, fent-hi, créixer el glaver, hagués suavitzat les formes, com el moble que es protegeix amb un llençol. En algun punt de la vora és visible l'obra de la paret. Probablement aquesta bassa havia estat relacionada amb l'obtenció de glaç o amb la recollida de la neu. També hi cap la possibilitat que la Casa de la Neu fos l'alberg dels nevaters que feinejaven per aquestes altures.

SECTOR COLL FORMIC

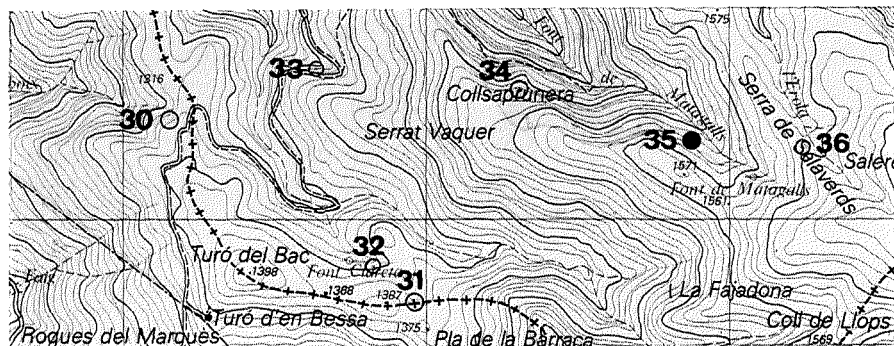
Número	Nom o lloc	Tipus	Mun.	Altitud	Orientació	D.	F.
24	Roca de Larit	PN	BRU	1.150	NW	7,0	5,0
25	Fageda de la Cortada	CO	BRU	1.210	NE	6,5	—
26	Turó del Faig de la Bandera	PN	BRU	1.280	N	6,5	6,5
27	Collet de les Bigues	CO	BRU	1.225	NE	11,5	3,0
28	Baga de Collformic	PN	BRU	1.150	N	6,5	4,0
29	Coll Formic	CO	BRU	1.145	N	—	—

El pou 26 és el més fondo i millor conservat del sector. Els pous 24 i 28 estan més malmesos, encara que conserven bona part del folre de paret seca.

D'entre les pous, sols és remarcable la que hi ha vora el collet de les Bigues (27); les altres dues, 29 i 25, són irrelevantes.

Ara bé: quin és el pou on foren llençats alguns dels liberals assassinats l'any 1874? Les cròniques diuen que foren llençats al pou de coll Formic, però no diuen en quin. Al mateix coll hi ha restes d'una poua poc fonda, mentre que un centenar de metres més a l'oest, per l'obaga, hi ha restes d'un veritable pou. Tot fa pensar que fou aquest el pou que els carlins utilitzaren com a fossa comuna. Però potser la poua de coll Formic era en realitat un pou, més fondo, que es va voler esborrar després dels sagnants incidents de l'última guerra carlina.

SECTOR MATAGALLS

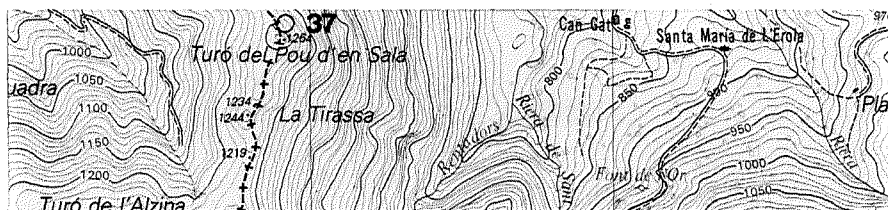

Número	Nom o lloc	Tipus	Mun.	Altitud	Orientació	D.	F.
30	Camp de Cent Sous	CO	BRU	1.300	NW	-	-
31	Pla de la Barraca	CO	VIL	1.360	NE	-	-
32	Font del Pla de la Barraca	CO	VIL	1.345	N	-	-
33	Sot del Serrat Vaquer	CO	VIL	1.300	N	-	-
34	Amorriador del Pou	CO	VIL	1.460	N	-	-
35	Sot de la Font de Matagalls	PN	VIL	1.515	NE	-	-
36	Prat Xic	CO	VIL	1.590	NW	-	-

L'únic pou existent en aquest sector és a la vora del vell camí de la font de l'Escot a la font de Matagalls, a l'interior de la fageda. Ara és poc conegut, i un faig que surt de dins l'acaba de fer passar una mica més desapercebut. L'estat de conservació del pou és bo.

La poua del pla de la Barraca, en el camí de coll Formic al Matagalls, és, en canvi, força popular pel seu aspecte de cràter, que desconcerta a molts. Sovint queda mig plena de deixalles dels excursionistes. La poua veïna, de la font del Pla de la Barraca, més desconeguda, està un xic embardissada. La resta de poues no són remarcables, excepte la del Camp de Cent Sous (30), de la qual sabem que ja existia l'any 1605. En el document esmentat en parlar del pou d'en Viladecans, consta que Joan Pla i Estanyol havia de construir un altre pou al Camp de Cent Sous, a la vora del ja existent. Després d'haver-lo buscat, hem deduït que el Sr. Estanyol devia repensar-s'hi.

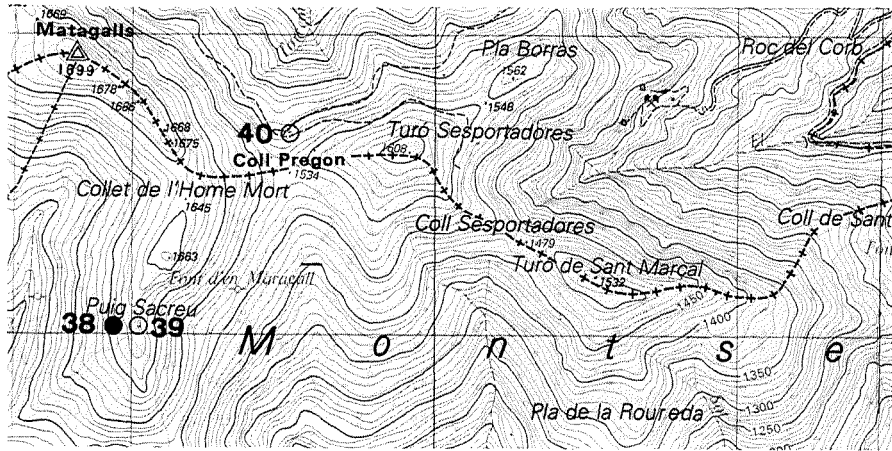
SECTOR MUNTANYA D'EN SALA

Número	Nom o lloc	Tipus	Mun.	Altitud	Orientació	D.	F.
37	Pou d'en Sala	CO	VIL	1.225	NE	-	-

La muntanya d'en Sala forma part d'una serra del Matagalls que s'allargassa cap al nord. El seu vessant oriental és aspre i costerut, cobert d'alzinar. El punt més alt de la serra és el turó del Pou d'en Sala. Sorpren pensar que s'hagi pogut construir mai cap pou en un indret aparentment tan poc idoni. Però és així. El pou fou excavat aprofitant una raconada existent en el vessant NE del turó, molt a la vora de la carena. Malgrat el topònim de «turó d'en Sala», es tracta d'una poua, que no té cap interès arquitectònic ni estètic.

SECTOR COLL PREGON

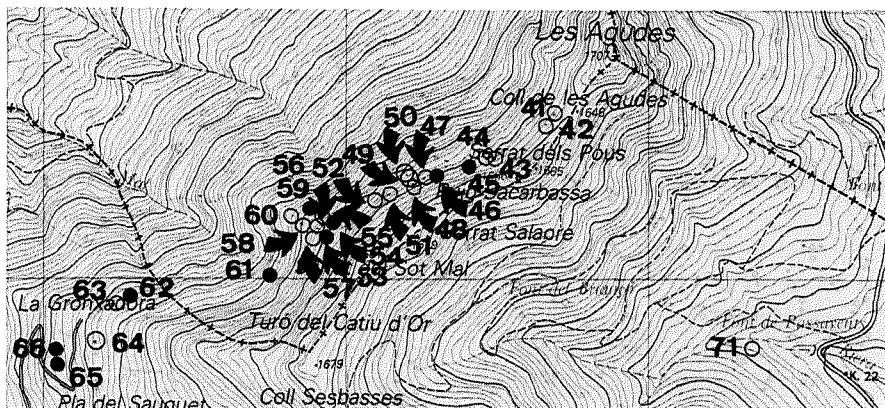
Número	Nom o lloc	Tipus	Mun.	Altitud	Orientació	D.	F.
38	Collet de l'Antic	PN	MON	1.610	W	15,0	4,0
39	Collet de l'Antic	CO	MON	1.620	E	10,0	1,0
40	Coll Pregon	CO	VIL	1.500	N	20,0	3,0

Curiosament aquest és un sector que, malgrat que reuneix les condicions, no alberga gaires pous. Potser sigui degut a l'excessiu allunyament dels punts de més consum de neu.

La serra del puig Sacreu avança de dret al sud. A cada banda del collet de l'Antic hi ha un dipòsit; el pou del vessant W és considerable.

A coll Pregon hi ha la poua més gran del Montseny. Els 20 metres de diàmetre sobrepassen llargament les dimensions de la resta de poues. Potser sigui aquesta la poua a la qual fa referència un document ja citat (*Un document molt interessant*), on s'afirma: «La Congesta millor, y mes capàs de la d.^a Montanya es la de Salvador Masmiquel y Samon Pagès de Viladrau: La qual fou judicada á 975 Carregas de Neu.»

SECTOR LES AGUDES

Número	Nom o lloc	Tipus	Mun.	Altitud	Orientació	D.	F.
41	Coll de Les Agudes	CO	MON	1.630	NW	—	—
42	Coll de Les Agudes	CO	MON	1.630	NW	—	—
43	Emprius de Les Agudes	CO	MON	1.615	NE	—	—
44	Emprius de Les Agudes	CO	MON	1.615	NE	15,0	3,5
45	Emprius de Les Agudes	PN	MON	1.610	NW	10,0	3,5
46	Emprius de Les Agudes	PN	MON	1.600	NW	7,3	6,0
47	Emprius de Les Agudes	CO	MON	1.590	NW	—	—
48	Emprius de Les Agudes	CO	MON	1.590	NW	—	—
49	Emprius de Les Agudes	CO	MON	1.580	NW	—	—
50	Emprius de Les Agudes	CO	MON	1.565	NW	—	—
51	Emprius de Les Agudes	CO	MON	1.575	NW	15,0	2,5
52	Emprius de Les Agudes	CO	MON	1.570	NW	—	—
53	Emprius de Les Agudes	PN	MON	1.555	NW	7,5	7,0
54	Emprius de Les Agudes	PN	MON	1.535	NW	6,5	2,0
55	Emprius de Les Agudes	CO	MON	1.525	NW	—	—
56	Emprius de Les Agudes	CO	MON	1.525	NW	—	—
57	Emprius de Les Agudes	CO	MON	1.525	NW	—	—
58	Emprius de Les Agudes	CO	MON	1.500	NW	—	—
59	Emprius de Les Agudes	PN	MON	1.490	NW	8,0	5,0
60	Emprius de Les Agudes	CO	MON	1.485	NW	—	—
61	Sot Mal	PN	MON	1.455	NW	7,0	4,5
62	Sot Mal	PN	FOG	1.375	NW	—	—

<i>Número</i>	<i>Nom o lloc</i>	<i>Tipus</i>	<i>Mun.</i>	<i>Altitud</i>	<i>Orientació</i>	<i>D.</i>	<i>F.</i>
63	Sot Mal	CO	FOG	1.370	NW	—	—
64	La Gronxadora	CO	FOG	1.365	W	10,0	2,0
65	Pou d'en Cervera	PN	FOG	1.310	W	6,0	5,0
66	Pou d'en Cervera	PN	FOG	1.305	W	5.5	5,5

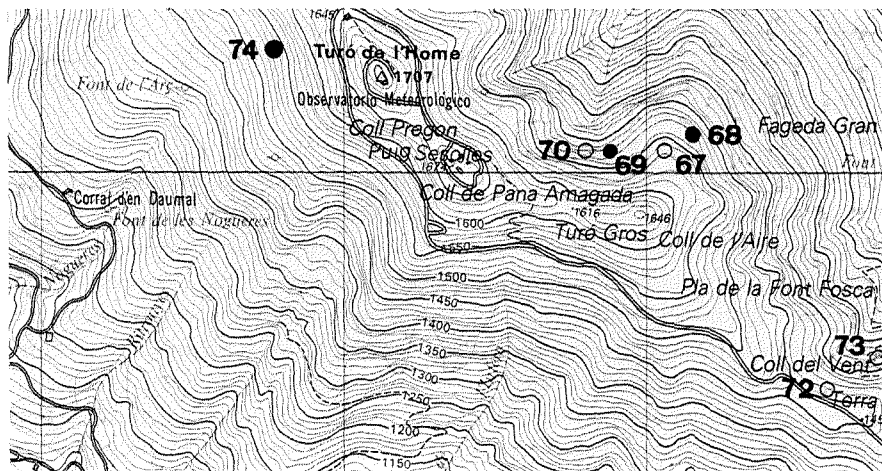
El vessant NW del serrat de les Agudes alberga el complex de pous i congestes més gran i espectacular del Montseny. No creiem que hi hagi, a Catalunya, un cas semblant. No coneixem les causes que convergiren per a facilitar una tal proliferació de dipòsits. Per descomptat que l'exposició i l'altitud eren les més idònies. Tots els pous d'aquest sector són per sobre dels 1.450 metres. En aquest racó del Montseny la neu aguanta molt més temps que a la resta del massís. La majoria de pous i congestes s'estenen per una zona d'antics emprius, anomenats emprius de les Agudes. Molts foren construïts per diferents propietaris. Probablement, una interpretació particular del dret d'empríu o simplement algun acord entre les parts implicades degué permetre a aquells socis de la companyia de Montseny explotar la neu comercialment.

Del conjunt de dipòsits d'aquest sector, destaquem, per les seves dimensions, les poues 44, 50, 51 i 57; i per les seves mides i el bon estat de conservació, són de destacar els pous 46, 59 i, principalment, el 53.

Els dos pous d'en Cervera es troben en bon estat, sobretot el més gran. Bé podria ser aquest l'anomenat pou de l'Infern que apareix en la documentació antiga. En aquesta mateixa documentació es parla dels pous del Bet, d'en Juvany, de l'Auladell i d'en Fabregar, però no els hem pas sabut identificar.

Tot aquest enfilall de pous i poues és resseguit per un corriol fantàstic, que duu del corral d'en Deumal fins al mateix coll de les Agudes. Alguns l'anomenen el camí de Roques de Glaç, pels estimballs que voreja en travessar el sot Mal. El nom de «Roques de Glaç» prové del fet que a l'hivern l'aigua que regalima per la roca queda glaçada, i fa perillós el trànsit per aquelles esqueieres. Nosaltres hem pogut seguir aquest viarany en època hivernal, quan la neu ho cobreix tot i la traça del camí és imperceptible. Aleshores, el pas es fa insegur i els estimballs que s'obren a sota esdevenen una amenaça objectiva. Se'ns fa incomprendible pensar en un trànsit nocturn d'homes i de matxos carregats de glaç sense que les seves vides no pengessin d'un fil.

SECTOR TURÓ DE L'HOME

Número	Nom o lloc	Tipus	Mun.	Altitud	Orientació	D.	F.
67	Pla dels Pous	CO	FOG	1.565	N	—	—
68	Pla dels Pous	PN	FOG	1.530	NE	—	—
69	Pou del Comte	PN	FOG	1.525	NW	10,0	7,0
70	Sot de l'Aveteda	CO	FOG	1.520	N	10,0	3,5
71	Torrent de Passavets	CO	FOG	1.235	N	15,0	—
72	Coll del Vent	CO	FOG	1.435	NE	12,0	4,0
73	Sot del Camps	CO	FOG	1.375	NW	7,0	1,0
74	Pou d'en Deumal	PN	FOG	1.540	SW	11,0	3,5

En aquest sector de les obagues del turó de l'Home i del turó Gros es troben els pous que explotava la companyia de la neu de Sant Celoni. Llegim d'un document (SERRA, 1962): «Els pous que existien el 1794 en aquest lloc eren: el pou del Comte, propietat del doctor March Guitart, de Lloret, que es judicava capaç per a 800 càrregues; el pou dit d'en Bonavida, de Sant Celoni, de 1.400 càrregues; els dos pous del Magf Jaume Ramis i de Milans; el xic, d'unes 500 càrregues; el gran, d'unes 700, i els dos pous d'en Pere Pla, de Fogàs, d'unes 300 càrregues cada un. Del pou del Comte tenim notícia des de l'any 1598».

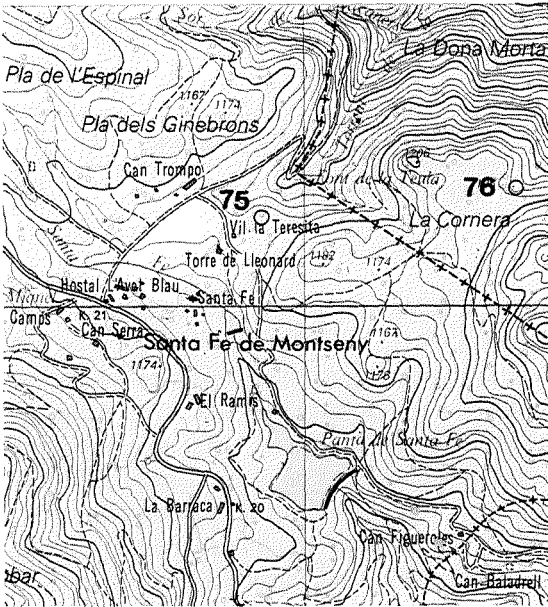
De tots els pous esmentats en el document, sols podem identificar el pou del Compte, ja que el seu nom és encara viu. Ara bé, podríem deduir que el

pou d'en Bonavida, si era el més capaç, correspon a la poua 71, que té 15 m de diàmetre i una fondària mitjana d'uns dos metres. Poden semblar unes mides insuficients, que no donen un volum superior al del pou del Comte, però sabem que aquesta poua era molt més fonda. La Dolors, del mas del Camps, recorda que de petita hi anaven a jugar, però li ho tenien prohibit perquè era perillós, ja que el pou era fondo i sovint estava mig ple d'aigua i fullaraca.

Si el pou d'en Bonavida és un autèntic pou de neu, què fa que hagi acabat tan malmès i desfigurat amb el pas dels anys, quan d'altres igualment antics ens han arribat en perfecte estat, com el pou del Comte? Potser alguns eren restaurats o potser hi havia dues menes de pous.

Crida l'atenció l'exposició del pou d'en Deumal, que malgrat que es localitza molt amunt, no deixa de ser orientat pràcticament cap a migdia. Presenta restes de paret seca.

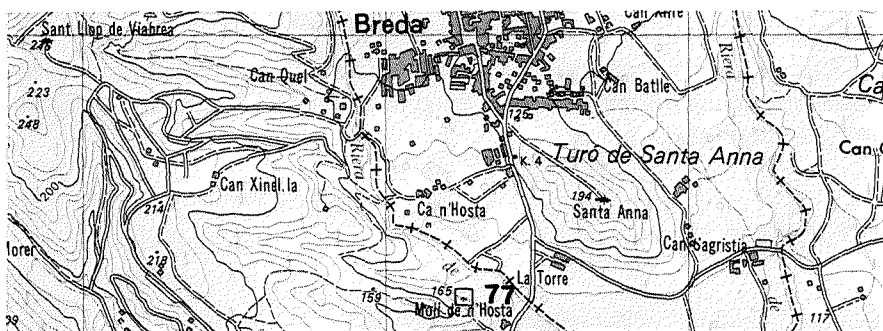
SECTOR SANTA FE

Número	Nom o lloc	Tipus	Mun.	Altitud	Orientació	D.	F.
75	Sot de la Teula	CO	FOG	1.135	NW	–	–
76	Sot del Pou	CO	RIE	1.185	NE	–	–

Les dues poues existents en aquest sector pertanyen, en realitat, a la muntanya de Morou. La poua 75, situada darrere la casa Partida, no té unes mides considerables. El dipòsit 76 és força desconegut, malgrat que es troba en un indret anomenat el sot del Pou.

SECTOR BREDÀ

Número	Nom o lloc	Tipus	Mun.	Altitud	Orientació	D.	F.
77	El Pou de Glaç de n'Hosta	PG	RIE	130	NE	—	6,0

Encara que ca n'Hosta pertany a Breda, el seu pou, que popularment és conegut com el Pou de Glaç, es troba en terres de Riells, a l'obaga d'un sot cobert de roures. Els intents per recuperar algun manuscrit que en parlés, d'aquest pou, han estat infructuosos: a ca n'Hosta no en saben res, malauradament. Per a nosaltres, la troballa d'aquest dipòsit ha estat una autèntica sorpresa, del tot inesperada. Davant dels pocs pous de glaç existents al Montseny, el seu relatiu bon estat de conservació i l'absència de documentació escrita, aquest exemplar és d'una rellevància que cal tenir en compte. Per dissort, les bardisses que han crescut a tot el voltant el fan pràcticament inaccessible.

Contràriament al que hom podria esperar, al Montseny, la llegendària apareguda a l'entorn dels pous de neu no és gaire rica. Sí, en canvi, que han donat de si com a paranys inesperats, i per aquest motiu l'anecdolari que ens forneixen aquests clots de muntanya està estretament lligat a accidents i a altres fets luctuosos.

Al pou d'en Besa, no fa pas gaires decennis, hi va caure una vaca del mas del Samon. Per a treure-la, van haver d'esfondrar una part del pou. Llàstima, perquè era un exemplar magnífic.

A la poua que hi ha al prat Xic, dalt del Matagalls, els de Sant Andreu hi tenen enterrat un cavall.

Al pou del turó del Faig de la Bandera, sobre coll Formic, hi va caure un gos del Molar, que empaitava un conill. El van haver de treure amb una corda... el gos.

Un cas semblant va ocórrer al pou del Comte. En aquest cas va ser en Fèlix de Santa Fe, que es va ensopegar amb un senglar que hi havia caigut. Per sort, en Fèlix portava l'escopeta a l'esquena.

L'esdeveniment més dramàtic relacionat amb un pou de neu ocorregué a coll Formic, fet que ja hem esmentat de passada. La tragèdia, protagonitzada per carlins i liberals, es cobrà 111 víctimes, totes liberals que fugien de Vic. La crònica diu: «Els cadàvers dels pobres fusellats a Collformich, junt amb els que moriren aprop l'alzina que hi havia a Santandreu al acte de la sorpresa, foren sepultats en el pou de neu que hi ha vora'l collet, a unes cinquanta passes de la casa d'aquell nom». Després afegeix: «Els morts de Collformich tirats en el pou de neu Y els enterrats en La Castanya y el Brull foren en 1879 reunits en el cementiri de la parroquia de Seva».

Acabem aquest capítol amb l'única llegenda que hem pogut recollir, la del pou del Diable. Així és anomenat també el pou d'en Besa, del qual diuen que està fet amb còdols de la riera de la Bascona. Tot va començar un dia que l'amo de can Besa es planyia de no poder posseir un pou de neu. El diable, que ho va sentir, se li aparegué. Li proposà construir-li'n un en només una nit de temps, i a l'alba, abans que contés el gall, ja el tindria fet. A canvi, és clar, li demanava la seva ànima. Enlluernat, l'amo de can Besa acceptà la proposta. El diable de seguida es posà a treballar. Per anar més de pressa, va organitzar una llarga filera d'homes que baixava fins a la Bascona. Aquells homes, passant-se'ls de mà en mà, anaven pujant els còdols fins a l'indret on s'havia de construir el pou. Mentrestant, l'amo de can Besa, en arribar a casa, va explicar el tracte fet a la seva dona. Aquesta, de seguida s'adonà que la persona amb qui havia pactat el seu marit era el mateix diable. D'una revolada, tots dos es dirigiren cap al corral. L'única solució era fer cantar el gall abans d'hora. Per tal d'acon-

seguir-ho, el van començar a remullar i a remullar, però el gall no cantava. Mentrestant, el pou creixia de pressa, i les hores passaven. Amb les primeres llums de l'alba, el pou ja estava pràcticament fet. I el gall, xop, continuava sense cantar. Però quan tot just faltava col·locar-hi una única pedra, el gall, de sobte, esclatà a cantar, potser tip ja de tanta mullena. I així és com l'amo de can Besa salvà la seva pobra ànima.

PER UNA PRESERVACIÓ NECESSÀRIA

Durant més de tres segles el comerç de la neu i del glaç protagonitzà un extens capítol de la història econòmica i social del nostre país. Avui, la rutilant indústria frigorífica ens ha fet oblidar del tot una activitat primitiva que, altrament, ens alegrem d'haver superat.

Això no obstant, és indubtable que hem de ser respectuosos amb la nostra pròpia història i que moralment estem obligats a salvaguardar el llegat arquitectònic i monumental que ens ha arribat a les mans. Perquè aquests vestigis són com empremtes en el fang, que ens permeten llegir el camí seguit pels nostres avantpassats.

Els pous de neu i de glaç són exemples d'una arquitectura popular poc valorada. Són els únics testimonis, els últims vestigis d'una activitat pre-industrial integrada al medi natural. La manca de protecció oficial pot fer perillar aquest patrimoni arquitectònic, fruit d'una indústria rural insòlita.

Els 77 dipòsits que hem catalogat són una mostra de la magnitud que assolí al Montseny el negoci de la neu. Són indefugibles les mesures protectionistes que assegurin la perdurabilitat d'aquestes obres d'autèntica enginyeria civil, hereves directes de l'arquitectura megalítica.

Molts dels nostres pous s'han malmès de manera irreparable, però encara som a temps de preservar els millors exemplars. Són els següents:

–**Pous de glaç:** Els tres del molí d'Avencó i el de ca n'Hosta.

–**Pous de neu:** el pou del Compte, els dos pous d'en Cervera, el pou d'en Besa i els números 53, 46, 35, 59 i 61. Si tenim en compte les dimensions, caldria afegir-hi el 12 i el 18.

–**Congestes:** la del pla de la Barraca (31), la de coll Pregon (40), el pou d'en Cuc, la poua de Passavets (71) i la poua del coll del Vent (72).

A més, mereix una protecció integral tot el camí de Roques de Glaç i el complex de pous i poues dels Emprius de les Agudes i de la capçalera del sot Mal. Com ja hem dit, es tracta d'un conjunt de dipòsits sense parangó.

BIBLIOGRAFIA

- CAPEL SÁEZ, H. (1971). «Una actividad desaparecida de las montañas mediterráneas: el comercio de la nieve». *Revista de Geografía*, IV núm. 1, pàgs. 5-42. Barcelona.
- COROMINAS, R. i COROMINAS, J. (1988). «Els pous de glaç de Berga, la Pobla i Bagà». *L'Erol*, núm. 24, pàgs 27-30. Berga.
- CRUZ OROZCO, J. (1985). *El comercio de la nieve en Castellón y Valencia. Catálogo de neveras*. Tesi de llicenciatura. Facultat de Geografia i Història, Universitat de València. València, 261 p.
- GALLARDO, A. (1933). «El glaç natural. Indústria rural que desapareix». *Butlletí del CEC*, any XLIII, núm. 455, pàgs. 137-142. Barcelona.
- NUET I BADIA, J. (1970). «Els pous de neu del Montseny». *Muntanya*, XCIV, núm. 650, pàgs. 75-86. Barcelona.
- PLADEVALL, A. (1991). *Castellterçol. Història de la vila i el seu terme*. Eumo Editorial/Ajuntament de Castellterçol. Vic. 509 p.
- ROURE I SABÀ, P. (1991). «Els pous de neu de Maçanet de Cabrenys». *Muntanya*, núm. 777, pàgs. 179-187.
- SERRA I ROSSELLÓ, J. (1962). «La Companyia de la neu de Sant Celoni». *Muntanya*, XV, núm. 82, pàgs. 228-238.
- «Un document interessant». *But. A. E. de Badalona*, VII, núm. 34, 1937, pàgs. 1-6.